

Milli Mücadele'nin Dini Önderlerinden Şeyh Ahmed Senusi'nin Tarsus ve Mersin'de İkametleri ve Türkiye'den Ayrılışı¹

Nagehan ELEMANA²

Mersin University, Research Assistant , Institute Of Social Sciences, Mersin, Turkey

Received- Accepted: 20.11.2018-20.12.2018

Research Article

Öz

Şeyh Ahmed Senusi, Kuzey Afrika merkezli Senusiyye Tarikatı'nın lideridir ve Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Ankara Hükümeti lehine önemli faaliyetler yürütmüştür. Şeyh Senusi Ekim 1924'te Türkiye'den ayrılmıştır. 25 Eylül 1922 tarihinden itibaren Tarsus'ta, 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren de Mersin'de ikamet etmiştir.

Literatürde Şeyh Senusi'nin Türkiye'den ayrılış şekli ve nedenleri ile ilgili birtakım çelişkili ve mesnetsiz bilgiler mevcuttur. Şeyh Senusi'nin Hanedan mensupları ile ilişkisi olduğu için Türkiye'den gönderildiği bu iddialardan biridir. Bu çalışmada Şeyh Senusi'nin Tarsus ve Mersin'de ikametinin nedenleri, ikameti esnasındaki faaliyetleri ve Türkiye'den ayrılış nedeni yerel basın ve arşiv belgeleri ışığında tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Senusi, Mersin, Tarsus.

Sheikh Ahmed Senussi's, Religious Leader Of The Turkish National Struggle, Residence In Tarsus And Mersin And Departure From Turkey

Abstract

Sheikh Ahmad Senussi is the leader of the North-Africa Senusiyya Order and carries out important activities in favor of the Ankara Government in Anatolia during the National Struggle Period. Sheikh Senussi leaves from Turkey in October 1924. Şeyh Senussi resides in Tarsus from the date of 25th September 1922 and in Mersin from the date of 4th July 1923.

In literature there are some contradictory and unfounded information about Sheikh Senussi's leaving situations and reasons from Turkey. One of these claims is that Sheikh Senussi is sent from Turkey because of the relationship with members of the dynasty. In this study the causes of Sheikh Senussi residence in Mersin and Tarsus, the activities of Sheikh Senussi during his residence in Tarsus and Mersin and cause departure from Turkey will be determined in the light of local press and archival documents.

Keywords: Sheikh Senussi, Mersin, Tarsus.

¹ Bu çalışma, Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince 2016-2-TP3-1917 proje numarasıyla desteklenmiştir.

² nagehanyilmaz@yandex.com, ORCID: 0000-0002-0033-8082, This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

Giriş

Kuzey Afrika merkezli Senusiyye tarikatının lideri olan Şeyh Ahmed Senusi, tarikatın kurucusu olan Seyyid Muhammed b. Ali es-Senusi'nin torunudur. 1873 yılında tarikatın merkezi olan Cağbub'da dünyaya geldi ve 1902 yılında tarikatın başına geçti. Kuzey Afrika'nın Fransız, İngiliz ve İtalyanlar tarafından işgaline karşı tarikat olarak mücadele verdiler. Şeyh Ahmed Senusi, elde ettiği başarılar neticesinde Osmanlı Devleti tarafından Trablusgarp ve Bingazi valisi payesini aldı (Azamat, 2009, s. 527).

Şeyh Ahmed Senusi, her alanda İslam birliği fikrini savunan antiemperyalist görüşe sahip bir liderdir. 1918 Ağustos'unda, İttihad-ı İslam siyaseti güden İttihat ve Terakki liderlerinin özellikle Enver Bey'in ısrarları üzerine İstanbul'a geldi. Planlara göre Şeyh Ahmed Senusi ve daha birçok âlim, İslam birliğini tesis etmek için İslam dünyasını dolaşarak, insanları emperyalizme karşı uyandıracak, İttihad-ı İslam fikrini yayacak ve tüm Müslümanları cihada davet edecekti. Fakat Sultan Vahidendin bu projeyi desteklemediği için İstanbul'da kalmasının bir anlamı da kalmamıştır. Bunun üzerine Şeyh Ahmed Senusi memleketine dönmek istemiş ancak bu İtalya'nın izin vermemesi nedeniyle mümkün olmamıştır.³ Güvenlik nedeniyle Bursa'ya yerleştirilmiş iki yıl Bursa'da ikamete zorunlu kalmıştır. Daha sonra Milli Mücadele'ye dahil olmuş ve Anadolu'da Ankara Hükümeti lehine önemli faaliyetler yürütmüştür. Doğu ve Güneydoğu illerini dolaşmış, buralarda hutbe ve nutuklar irad ederek buradaki halkı ve aşiretleri Milli Mücadele'nin haklılığına ve sömürgeci devletlere karşı cihada katılmaya ikna etmeye çalışmıştır (Ertürk, 2016, s. 130, 199, 201, 205-209, 218, 252).

Şeyh Ahmed Senusi, Türkiye'de geçirdiği son yıllarda Tarsus ve Mersin'de ikamet etmiştir. Tetkik eserlerde Türkiye'den ayrılışı ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Ayrıca Türkiye'den ayrılış nedeni ile ilgili de birbirinden farklı, çelişkili ifadeler mevcuttur. Bu nedenle bu çalışmada, arşiv belgeleri ve gazete haberleri temel alınarak, Şeyh Ahmed Senusi'nin Tarsus ve Mersin'de ikamet etmesinin nedeni ve ikamet tarihlerinin belirlenmesi, burada bulunduğu süre içerisindeki faaliyetleri ve Türkiye'den ayrılış nedeni ile ilgili iddiaların netliğe kavuşturulması ve ayrılış tarihinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Tarsus ve Mersin'de İkametleri

Şeyh Ahmed Senusi, Temmuz 1920'de Milli Mücadele'ye dahil olduktan sonra Bursa'dan Eskişehir'e, oradan da Konya'ya gitmiş ve bir müddet Konya'da kalmıştır. 15 Kasım 1920 tarihinde Ankara'ya giden Şeyh Ahmed Senusi, özel bir görevle Diyarbakır merkezli Elcezire bölgesine gönderilmiştir.

³ Şeyh Ahmed Senusi, 1911'de İtalyanların Trablusgarp'ı işgali üzerine yaklaşık sekiz sene tarikat mensupları ve yerli halkla birlikte İtalyan sömürgeciliğine karşı mücadele etmiştir. İtalyanlar bu süreçte sürekli Şeyh Ahmed Senusi'yi anlaşmaya ikna etmeye çalışmışlar ancak başarılı olamamışlardır. Şeyh Ahmed Senusi tarikatın liderliğini kuzeni Muhammed İdris Senusi'ye bırakmış ve İdris Senusi mücadele etmek yerine İtalyanlarla anlaşma yolunu seçmiştir. Bu nedenle İtalyanlar 1918'de Türkiye'ye giden Şeyh Ahmed Senusi'nin, işgal bölgelerindeki nüfuzundan çekindikleri için yeniden memleketine dönmesine izin vermemişlerdir. Artuç, 2013: 60, 163.

Bu görev, Irak tahtına aday gösterilecek olan II. Abdülhamid'in oğlu Burhanettin Efendi'nin naibi olarak orada bulunmasıdır.⁴ Bu görevi gerçekleştirememiş olsa da Şeyh Ahmed Senusi uzun süre bölgede ikamet etmiş, Anadolu'nun çeşitli illerine seyahatlerini buradan gerçekleştirmiş, faaliyetlerini buradan yürütmüştür. Bu dönemde Ekim 1921 ve Ocak 1922 tarihlerinde Tarsus'a da iki ziyaret gerçekleştirmiştir (CA, 01003701-26; CA, 01003701-25.).

8 Nisan 1922'de Mustafa Kemal tarafından Başkumandan imzasıyla Heyet-i Vekile Riyaseti'ne gönderilen bir yazıda; Şeyh Ahmed Senusi'nin, Diyarbakır'daki memurlar kendisini incittiği için artık Diyarbakır'da kalmak istemediğini, memleketine dönme imkânı da kalmadığı için Adana'ya yerleştirilmesini ve nüfusu yaklaşık yüz kişiyi bulan ailesini de Adana'ya naklettirerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin taht-ı himayesinde bulundurmak istediğini, burada ziraatla uğraşmak istediğinden kendisine yeterli miktarda arazi ve beş hanenin verilmesini istediği bildirilerek konuyla ilgili görüş istenmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0014; BCA, 2017-03-28 (1) 0017). Şeyh Ahmed Senusi'nin Diyarbakır'daki memurlarla ne gibi bir sıkıntı yaşadığı maalesef bilinmemektedir. 16 Nisan 1922 tarihli cevabi yazıda; Şeyh Ahmed Senusi'nin Adana'ya yerleşmesi ve kendisine arazi ve hane verilmesi teklifinin kabul edildiği belirtilmiş ve “yalnız vazîfe-i mahallîyye icâbâtı hasebiyle vaz'iyet-i masunelerinden istifâde edilmek üzere müşârin-ileyhin daha bir müddet orada kalması muvâfık görülmüştür” denmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0009; CA, 01003701-7).

Şeyh Ahmed Senusi, Diyarbakır'da kalmak istemediği için ve Elcezire bölgesinden geçici bir süre ayrılmasına müsaade edilmediği için Urfa'ya gitmiştir (CA, 01003701-33). 14 Ağustos 1922'de Adana'ya gitmek üzere Urfa'dan hareket ettiği bildirilmektedir (ATASE, ISH, 1543-107ae). Önce Antep'e giden Şeyh Ahmed Senusi, buradan Maraş'a geçmiş, bir ay kadar Maraş'ta kaldıktan sonra da önce Adana sonra da Tarsus'a gelmiştir (CA, 01003701-40; CA, 01003701-40; CA, 01003701-39).

Şeyh Ahmed Senusi 25 Eylül 1922 tarihinde Tarsus'tan Mustafa Kemal'e yazdığı telgrafta, bazı önemli meseleler hakkında kendisiyle görüşmek istediğini yazmaktadır. Bu tarihten sonra yapılan yazışmalardan Şeyh Ahmed Senusi'nin 1924⁵ yılında Türkiye'den ayrılışına kadar önce Tarsus'ta daha sonra da Mersin'de ikamet ettiği görülmektedir.⁶ Şeyh Ahmed Senusi, Adana'ya yerleşme niyetiyle Urfa'dan ayrılmasına rağmen Tarsus'a gelmiştir. Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektupta bunun nedenini; Adana'ya

⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 3, 22 Temmuz 1922, s. 563. İngiliz sömürgesine karşı ayaklanan Iraklılar, Türk Hükümetinde yardım talep etmiştir. Buna binaen Ankara Hükümeti tarafından, Kuzey Irak'taki aşiretleri desteklemek üzere Elcezire Cephesi kurulmuş, Irak ve Musul'u kapsayacak, Osmanlı Hükümeti'ne bağlı ve başında Osmanlı Şehzadesinin bulunacağı bir Irak Hükümet-i İslamiyesi'nin kurulması planlanmıştır. Şeyh Senusi'nin de, Şehzade bölgeye varana kadar naib olarak hükümetin başına getirilmesine karar verilmiştir.

⁵ Bazı kaynaklar Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılış tarihi olarak 1926'yı göstermektedir. Bkz. Azamat, 2009: 529; Ziadeh, 1958, s. 71. Ancak Şeyh Ahmed Senusi, 1924 Ekim ayında Türkiye'den ayrılmıştır. BCA.2017.03.28 (1) 0051; Northern Whig, November 5, 1924; Belfast News-Letter, November 12, 1924.

⁶ CA, 01003701-35; CA, 01003701-36; CA, 01003701-27; CA, 01003701-23; CA, 01003701-7; CA, 01003701-6; ATASE, ISH, 1548-21ab; CA, 01003701-2; ATASE, ISH, 1548-21; CA, 01003701-1; CA, 01003701-8; ATASE, ISH, 1611-56aa; BCA, 2017-03-28 (1) 0043; BCA, 2017-03-28 (1) 0035; BCA, 2017-03-28 (1) 0034; BCA, 2017-03-28 (1) 0058.

vardığında burada yerleşilecek ev tedarik edilememesi üzerine mecburen Tarsus'a gelip Tarsus'ta gereken evleri kiralandığını söyleyerek açıklamıştır (CA, 01003701-37). Maalesef bu mektubun tarihi yoktur. Ancak 3 Kasım 1922 tarihinde Adana Havalisi Kumandanı Mirliva Muhiddin Bey tarafından Mustafa Kemal'e yazılan telgrafta; Tarsus'ta Şeyh Ahmed Senusi ile görüştüğünü, Şeyh Ahmed Senusi'nin Adana'da beklediği gibi karşılanmadığı ve bunun İngilizlerce itibarının azlığına delalet edeceği için çok üzgün olduğunu, iki üç ay sonra Ankara'ya giderek Mustafa Kemal'e veda edeceğini küskün bir dille söyledikten sonra memleketine gideceğini söyleyerek yaveri Kemal Efendiye Mersin'e gidip ev araması emrini verdiği bildirilmektedir. Muhiddin Bey, Kendisinin Şeyh Ahmed Senusi'yi Mersin'de uygun bir ev bulunmadığını söyleyerek şimdilik vazgeçirdiğini ve münasip bir ikametgâh bulunana kadar Tarsus'ta kalacağını yazmaktadır (CA, 01003701-12). Bununla ilgili direk bir bilgi olmasa da 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren yazışmalarının Mersin'den yapılması Şeyh Ahmed Senusi'nin bu tarihten sonra Mersin'e yerleştiğini göstermektedir (BCA. 2017-03-28 (1) 0043; BCA. 2017-03-28 (1) 0035; BCA. 2017-03-28 (1) 0025).

Şeyh Ahmed Senusi 15 Ekim 1922 tarihinde Mustafa Kemal'e bir mektup yazmıştır. Bu mektubu yazma sebebi ifadelerinden anlaşıldığına göre bir nevi içini dökmektir. Şeyh Ahmed Senusi mektubunda; Medine'ye ve vatanına gitmek konusundaki *"ta'cizât"*ının nedeninin çektiği hastalık olduğunu, hastalığını arttıran şeyin ise bir süredir gördüğü ihanetler olduğunu yazmaktadır. Bu ihanetlerden bahseden Şeyh Ahmed Senusi, bunun bir şikâyet mahiyetinde olmadığını, aralarındaki samimiyete güvenerek anlatma lüzumu gördüğünü belirtmiştir. Yaşadığı sıkıntıları maddeler halinde izah eden Şeyh Ahmed Senusi ilk olarak: Adana vilayetine ikameti için münasip yerler hazırlanması ile ilgili Dahiliye Vekaleti tarafından gerekli yerlere emir verilmesine rağmen hazırlık yapılmadığını; *"mahalli ihzârı değil vâlî ve kumandan beylerden ve umûm me'mûrînden cüz'î bir iltifât bile görmedim."* diyerek belirtmektedir. İstasyonda sadece vali beyle iki üç beyin soğuk bir şekilde kendisini karşıladığını, konaklamaları için bir daire açmaya teşebbüs eden zatlara bir ihtiyat mülazımının anahtarları olarak engel olduğunu, bu duruma çok üzüldüğünü, kendisinin bir akşam hükümet konağında, maiyetinin de hotel ve hanlarda gecelediğini ve ertesi gün Tarsus'a harekete mecbur kaldığını belirtmektedir. Yaşadığı diğer bir sıkıntı da Tarsus'a geldiğinde kendisine tahsis edilen ev ile ilgilidir. Hıristiyan bir kadının oturduğu ev müftü tarafından tahliye ettirilerek kendisine tahsis edilmiş fakat kadın daha sonra evinin geri verilmesi için müftüye müracaat etmiştir. Müftü de kadına, ben seni çıkmaya zorlamadım, evi teslim etmemeliydin, git kaymakama şikâyet et demiştir. Şeyh Ahmed Senusi, isminin bu şekilde şikâyetle anılmasının kalbini rencide ettiğini yazmıştır. Son olarak kendisini ziyaret için Şam'dan gelen muhaddis es-Seyid Muhammed Cafer Efendi el Kettani'yi uğurlamak için Mersin'e gittiğinde yaşadığı sıkıntıyı yazmıştır. Şeyh Ahmed Senusi'nin ifadesine göre; yer hazırlanması için Mersin mutasarrıflığına haber verilmesine rağmen Adana'da gördüğü muamelenin aynıyla karşılaştığını ifade etmektedir. Bu nedenle misafirliğini kabul eden bir efendinin evinde iki üç gün konaklamış fakat bu süre zarfında mülkiye ya da askeriyeden kimse gelip hatırını sormadığı gibi, geçici olarak maiyetine verilen bir polis ve bir jandarma ertesi gün geri alınmıştır. Şeyh Ahmed Senusi maruzatını dile getirdikten sonra;

“Şahsımı muhâfaza şöyle dursun el-yevm hâricen ve dâhilen işlerimi tesviye edecek bir tek nefere muhtacım. Bu husûsât âtiyyen düşmanlarımin zebân-dırâzlığına [atıp tutan, dil uzatan] ve husûsen İngilizlerin güft ü gûllarına [dedikodu] bir sahne olacaktır ve bu yüz-den hissiyâtım târ ü mâr ve pâ-y-mâl [ayaklar altına alınmış, çiğnenmiş] olacaktır.”

diyerek, bunların sebebiyle ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Şeyh Ahmed Senusi'ye göre vilayet dâhilineki memurlar, ya Dahiliye Vekaletinden gelen emirleri dikkate almamaktadırlar ya ahaliye karşı kendisinin itibar ve haysiyetini bitirmek istemektedirler ya da bu memlekette tardının (koğulma, sürülme) icap ettiği anlaşılmaktadır. Mektubunu bitirirken Mustafa Kemal'e *“vicdân-ı nezihlerini rencide eden”* bu söylemlerinden dolayı affını istediğini belirterek, bu hali biran evvel düzeltmek üzere görüşmek istemektedir (CA, 01003701-22).

Daha sonra 2 Kasım 1922'de Mustafa Kemal'in Adana Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa'ya gönderdiği telgrafta; Ankara'daki önemli işlerimizi bitirdikten sonra Adana'ya, mümkün olmazsa Konya'ya kadar gelerek Şeyh Ahmed Senusi ile görüşmek arzusundayım, diyerek kendisinden görüş istemiştir (CA, 01003701-15). Muhiddin Paşa 3 Kasım 1922'de Mustafa Kemal'e *“Dakika te'hîri câiz değildir”* notuyla bir yazı göndermiştir (CA, 01003701-12-13-14). Yazıdan anlaşıldığına göre Muhiddin Paşa, Mustafa Kemal'in görüş istemesi üzerine Şeyh Ahmed Senusi ile görüşmek üzere Tarsus'a gitmiştir. Şeyh Senusi'nin kendisini çok iyi karşıladığını ancak çok üzgün olduğunu bildirmektedir. Şeyh Ahmed Senusi Muhiddin Paşa'ya; Adana'da beklediği gibi karşılanmadığı için çok üzüldüğünü, ancak üzüntüsünün sebebinin şahsıyla ilgili değil, *“İngilizlerce kadr ve i'tibârının azlığına delâlet edeceği için”* olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendisine her taraftan teklifler geldiğini, İngilizlerin kendisine bir milyon lira teklif ettiklerini, Bursa'da bulunduğu sırada davetiyeler gönderdiklerini, *“zâbitânın bile neficeden ümîd-vâr olmadıklarını söyledikleri bir zamânda”* kendisinin onları reddettiğini ve memleketine gideceği için iki üç ay sonra Ankara'ya gidip *“zât-ı devletlerine”* veda edeceğini *“küskün bir lisânla söyledikten sonra”* yaveri Yüzbaşı Kemal Efendi'ye Mersin'e gidip bir ev araması emrini vermiştir. Muhiddin Paşa, Yaver Kemal Efendi'ye Şeyh Ahmed Senusi'nin Mersin'e gitme sebebinin sormuştur. Kemal Efendi; Şeyh Ahmed Senusi'nin Sovyetlerle ve İtalya ile muhabere ettiğini, Mersin'e gitme nedeninin adamları ve eşyalarını birer ikişer Bingazi'ye göndermek ve daha sonra hangi hükümetle anlaşırsa onların vapuruyla Mersin'den hareket etmek olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Muhiddin Paşa, Kemal Efendi'den uygun bir ev bulamadığı bahanesiyle Şeyh Ahmed Senusi'yi şimdilik oyalamasını istemiştir. Daha sonra Şeyh Ahmed Senusi Hali-fesi Şeyh Zavi'yi Muhiddin Paşa'ya göndererek; Mersin'e gitmesinde siyasi açıdan bir sakınca olup olmadığını sormuş varsa gitmekten vazgeçeceğini bildirmiştir. Muhiddin Paşa, Şeyh Hazretlerinin Mustafa Kemal ile doğrudan haberleştiklerini, kendisinin bu konuda bir fikir beyan etme yetkisinin olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Şeyh Zavi; Şeyh Hazretlerinin havalı kumandanlığı dâhilineki meseleler ile ilgili daima kendisine müracaat edeceğini söylemiştir. Muhiddin Paşa yazının sonunda şahsi kanaatinin; Şeyh Ahmed Senusi'nin, kendisinin ihmal edildiği fikrine kapıldığı, *“şahsının ehemmiyetini göstermek için hükûmât-ı ecnebiyye ile doğrudan doğruya münâsebâta girişerek daha ziyâde i'tibâr ve ikrâm göre-*

ceğine kail olduğu tarafa nakl-i mekân edeceği” şeklinde olduğunu belirtmiştir. Elimizdeki belgelere göre Şeyh Ahmed Senusi daha önce Mustafa Kemal ile yapmış olduğu yazışmalarda bu yazıda geçen bu kırgınlığından bahsetmiş ancak yabancı devletlerle irtibat kurduğundan bahsetmemiştir.

Mustafa Kemal 4 Kasım 1922 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi'ye yazdığı bir şifre telgrafta; “Ankara'da işlerimizin hitâmını müteâkab yakan zamânda bi'z-zât Tarsus'a gelerek zât-ı âlîlerini ziyâret ve ellerinizi öpme şerefîyle mübâhî [övenen] olacağım efendim”, demektedir (CA, 01003701-6). Şeyh Ahmed Senusi de 14 Kasım 1922 tarihli cevabında “Ziyâret vazîfemizken Tarsus'a teşrîf-i beşâretinizden mesrûriyyet [sevinme] ta'rîf hâricindedir” diyerek memnuniyetini belirtmiştir (CA, 01003701-8).

Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'in 15 Mart 1923 tarihindeki Adana ziyaretinde, Mustafa Kemal'i Adana tren garında karşılaşmış ve Mustafa Kemal Şeyh Ahmed Senusi'ye kehribar bir tespih hediye etmiştir (*Hakimiyet-i Milliye*, 16.3.1923, s. 1). Mustafa Kemal, planında olmamasına rağmen ricâlin, halkın kendisini beklediği yönündeki ısrarları üzerine 17 Mart 1923 günü Tarsus'a gelmiş ve bu kez kendisini Tarsus istasyonunda karşılayan Şeyh Ahmed Senusi ile şehrin içlerine kadar yürüyerek sohbet etmiştir (Pinar, 2018, s. 382). Hatta Şeyh Ahmed Senusi ve Mustafa Kemal'in bu karşılama ve yürüyüş esnasında çekilmiş fotoğrafları da vardır (Bkz. Ekler). 8 Mart 1923 günü ise Mustafa Kemal, Camii Cedit Mahallesi'ndeki evinde Şeyh Ahmed Senusi'yi ziyaret etmiş ve öğle yemeğini beraber yemişlerdir (Pinar, 2018, s. 383; *Hakimiyet-i Milliye*, 19.3.1923, s. 1).

Elimizde bu tarihten sonra ikili arasında bu konu hakkında yapılmış yakın tarihli bir yazışma yok. En yakın tarihli belge 11 Temmuz 1923 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen mektuptur (BCA.2017.03.28. (1) 0036). Mektupta şu ifadeler geçmektedir:

“İşbu arzıdan evvel takdîm ettiğim bir mektubda vatana avdet için müsâade-i fahîm-ânelerini istemiştim. Vatanımda ahâlînin şuûnunu [işlerini] tedvîre [idare edecek] kimse olmamasına mebnî mezkûr talebde bulunduydum. Bu avdet mes'elesine dâir ba'zı husûsât hakkında zât-ı fahîm-ânelerinizle müzâkerede bulunmak üzere zât-ı fahîm-âneleriyle ictimâ' etmek niyyetindeyim. (...) Vatanıma avdet ıztırârındayım [mecburiyet]. Bundan dolayı bana gücünmeyiniz. Müsâadenizi esirgemeyiniz. Mukaddemâda [evvelce] müsâadeyi va'd buyurmuştunuz. Her halde müsâadenizi recâ ederim.”

Tarihsiz başka bir mektupta da Şeyh Ahmed Senusi; ailesinin yanına dönmek hususunda çaresiz olduğunu, bunun nedeninin de validesinin vefatından sonra ailesinin işleriyle uğraşacak kimsenin olmaması olduğunu belirterek, bu konuda daha önce vaat ettiğimiz gibi yardım ve müsaadenizi rica ederiz, demektedir (BCA.2017.03.28 (1) 0040). Elimizdeki yazışmalar arasında yaklaşık dokuz ay gibi bir süre bulunmaktadır. Buradaki ifadelerden Şeyh Ahmed Senusi ve Mustafa Kemal arasında bu dokuz aylık süre zarfında da yazışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu yazışmalar maalesef elimizde yoktur. Şeyh Ahmed Senusi'nin mektubundaki ifadelerinden, Mustafa Kemal'in daha önce memleketine gitmesi için

müsaade etmesine rağmen daha sonra bundan vazgeçtiği anlaşılıyor. Mustafa Kemal'in Şeyh Ahmed Senusi'nin memleketine gitmesi için şartların çok uygun olduğunu ve gidebileceğini bildirdikten sonra neden bu fikrinden vazgeçtiği tam olarak bilinmemekle birlikte, Mustafa Kemal'in Muhiddin Paşa'dan Şeyh Ahmed Senusi'nin kendisinden habersiz yabancı devletlerle anlaşmaya çalışmasına karşılık verdiği bir tepki olduğu düşünülebilir. Ayrıca, İtalyanların Şeyh Ahmed Senusi'nin Bingazi'ye dönmesine izin verilmemesi, Türkiye'de alıkonması hususundaki baskısı da etkili olmuş olabilir (*BOA, HR.İM. 22/65 (1923 11 01)*).

Şeyh Ahmed Senusi 15 Ağustos 1923 tarihinde yeniden bir telgraf göndererek; Ankara'ya gelmek için Eylül ayı başında hareket edeceğini bildirmiş ve hazırlıklar hususunda gerekli makamlara emir verilmesini rica etmiştir (*BCA.2017.03.28 (1) 0035*). Mustafa Kemal telgrafın altına Heyet-i Vekile Riyasetine iletilmek üzere “*recâ ederim müşâriin-ileyhin mes’alesi âcil olarak tespit olunsun*” şeklinde not düşmüştür. Bu tarihten sonra Şeyh Ahmed Senusi'nin bu ve bazı başka konularla ilgili olarak artık Mustafa Kemal'den ziyade Heyet-i Vekile Reisi'ne yazdığı görülmektedir. 23 Ağustos 1923'te Şeyh Ahmed Senusi tarafından Heyet-i Vekile Riyaseti'ne gönderilen telgrafta; Vatanıma dönmem ve başka bazı konuları görüşmek üzere sulhün tamamlanmasından sonra Ankara'ya geleceğimi Gazi Başkumandan Hazretlerine vaktiyle arz etmiştim ve bu konuda bana söz vermişlerdi. Ancak hastalığımın dolaylı yaklaşan kış mevsimine tahammül edemeyeceğimden “*vazîfe-i vedâ’-yı ifâ etmek üzere lâzım gelen muâmelelerin*” hızlandırılmasını rica ederim, demektedir (*BCA.2017.03.28 (1) 0034*). 24 Ağustos 1923 tarihinde de Heyet-i Vekile Reisi Ali Fethi Bey tarafından gönderilen telgrafta Şeyh Ahmed Senusi'ye; Ankara'ya teşrifinin uygun görüldüğü ve seyahati için gerekli emirlerin verildiği bildirilmiştir (*BCA.2017.03.28 (1) 0024; BCA.2017.03.28 (1) 0028*). *Hakimiyet-i Milliye*'nin haberine göre Şeyh Ahmed Senusi 11 Eylül 1923 tarihinde Ankara'ya varmış ve ilk iş olarak Mustafa Kemal'i ziyaret ederek veda vazifesini ifa etmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye, 12.9.1923, s. 2*). *Yenigün*'den öğrendiğimize göre Şeyh Ahmed Senusi bir ay kadar Ankara'da kaldıktan sonra 11 Ekim 1923'te Tarsus'a dönmüştür (*Yenigün, 11.10.1923, s. 2*). Aynı gazetesinin bir başka haberinde de Şeyh Ahmed Senusi'nin Tarsus'a döndükten sonra bir ay kadar dinlenip, sonrasında Mısır'a gideceği haberi yer almaktadır (*Yenigün, 9.10.1923, s. 1*). Haberde Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısır'a gidiş amacı belirtilmemiştir ancak daha sonraki haber ve yazışmalardan Mısır'dan memleketine gitmeyi planladığı anlaşılmaktadır.

1 Kasım 1923 tarihinde Hariciye Vekâleti'ne gönderilen bir yazıda, İtalyan sefiri Mösyö Malisa'nın Şeyh Ahmed Senusi'nin Mersin'den Bingazi'ye gideceği yönünde istihbarat aldığı, “*Şeyh Bingazi'ye geçecek olursa bu sırada bir müddet kan döküleceği cihetle Senusi'ye Bingazi'ye gitmemesi için nasihat edilmesini recâ*” ettiği ve bunun “*İtalya'da hüsn-i te'sir edeceğini*” ifade ettiği bildirilmektedir (*BOA, HR.İM. 22/65 (1923 11 01)*). Bu belgedeki ifadelerden İtalyanların, Şeyh Ahmed Senusi'nin yeniden Trablusgarp'a dönmesinden ve onun verdiği cesaretle yeniden bir direnişle karşılaşmaktan çekindikleri anlaşılmaktadır. Bu duruma engel olmak için de alenen Türkiye Hükümeti'ni ve Şeyh Ahmed Senusi'yi tehdit ettikleri görülmektedir. 15 Kasım 1923 tarihli *Varlık* gazetesi, Şeyh Ahmed Senusi'nin Mısır'da

olduğu ve buradan Trablus ve Bingazi'ye giderek milli hareketi idare edeceği şeklinde bir haber yayınlamıştır. Şeyh Ahmed Senusi, İtalyanların tehditlerine rağmen Mısır'a kadar gitmeyi başarmış, fakat Mısır üzerinden memleketine gitmesi mümkün olmamıştır ve tekrar Türkiye'ye dönmüştür.

Şeyh Ahmed Senusi, Mersin'de bulunduğu sürece ikametgâh masrafları her zaman olduğu gibi hükümet tarafından karşılanmıştır. Fakat son sene ikamet ettiği hane ile ilgili bazı problemler yaşamıştır. 29 Mayıs 1924 tarihinde İsmet Paşa'ya bir mektubunda yazdığına göre; Rum bir aileye ait olan bir evde oturmaktayken, Mersin Valisi evin satıldığını söyleyerek, evden çıkması gerektiğini, yine Mersin'de kendisi için uygun bir ev tedarik edeceğini vaat etmiştir. Kendisi de hükümet nereyi uygun görürse orayı kabul edeceği cevabını vermiştir. Ancak ertesi gün Mersin'de bir ev bulmanın mümkün olmadığı söylenerek, Tarsus'a nakledilmesi teklif edilmiştir. Şeyh Ahmed Senusi de, "*hayatına düşman olan*" Tarsus'un havasıyla uyum sağlayamayacağı için kesinlikle gidemeyeceğini beyan etmiştir. Ertesi gün evi satın alan kişinin kendisine geldiğini ve elindeki yazıda evden çıkmasını ya da mahkemeye başvuracağını uygunsuz bir dille yazdığını ve bu durumun kendisini çok üzdüğünü belirtmiştir. Bunun şahsına değil "*Cumhûriyyet-i fahîm-ânemize* [itibar ve nüfuz sahibi] *bir taarruz*" olduğunu, vatanına dönmesine müsaade edilene kadar maden sularından istifade etmek üzere İzmir'e ve hamamlardan istifade etmek üzere Bursa'ya gitmek istediğini bildirerek, münasebetsizliğe meydan verilmemesi için gerekenin yapılmasını rica etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0007). İsmet Paşa bunun üzerine hemen Mersin Vilayeti'nden konuyla ilgili bilgi verilmesini istemiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0006). 30 Haziran 1924 tarihinde Mersin Vilayeti'nden gelen cevapta şu ifadeler yer almaktadır: Şeyh Ahmed Senusi, bir seneden fazladır Mersin'e yirmi dakika mesafede olan Osmaniye Mahallesinde güzel bir evde ikamet etmektedir. Bu hane Yunan tebaasından birine ait olduğu için Vilayet tarafından ahaliden birisine kiralanmış ve o kişi de Şeyh Ahmed Senusi'ye kiralamıştı. Daha sonra mal sahibinin harb kazançlarından olan borcuna mahsuben hükümet tarafından müzayedeye çıkarılarak dokuz bin küsur lira bedelle birkaç ay önce şimdiki sahibine kiralanmıştır. Yeni sahibi meskenin dolu olması yüzünden pek çaresiz ve eve muhtaç kalmış evin tahliyesi hususundaki müracaatı uygun bir dille ertelenmiştir. Fakat hane etrafında bulunan bahçedeki meyve ağaçlarının yaz mevsimi dolayısıyla kuruma tehlikesinde olduğunu, kendisinin de muhtaç durumda olduğunu, dokuz bin lira gibi bir meblağ vermesine rağmen evsiz kaldığını belirterek tekrar müracaat etmiş ve haklı görülmüş bunun üzerine Şeyh Ahmed Senusi için uygun bir ev bulmaya çalışılsa da hem kendisinin konumuna uygun hem de maiyetiyle birlikte ikametine kafi bir ev bulunamamıştır. Tarsus'ta uygun bir ev bulunmuş ancak Şeyh Ahmed Senusi istememiş bunun üzerine ev sahibine bir miktar para verilerek iki ay daha müsaade etmesi için ikna edilmiştir. Bu bilgiler verildikten sonra: Şeyh Hazretlerine karşı hiç kimse tarafından herhangi bir hümmetsizlik yapılmamıştır. Hükümet tarafından kendisinin hiçbir şeyi eksik edilmemektedir. İsteddiği yerde ev bulunamaması ve hane sahibinin haklı olduğu konusunda maiyetindekilerin kendisine durumu izah ederek ikna edeceği yerde "*sû-i* [kötü] *telkinâta*" bulunarak hükümetin bu haneye sahibinin rızası olmadan el koyabileceği yönünde ikna etmişlerdir ve bu nedenle başvekâlete müracaat etmiştir, denilmektedir. Bu nedenle, ancak hane sahibinin rızasıyla Şeyh hazretlerinin sınırlı bir şekilde ikametinin mümkün olacağı, hükümet-

çe hane sahibine rica etmek dışında başka bir muamelenin mümkün olmadığını Şeyh Ahmed Senusi'nin maiyetine tekrar tebliğ kılındığı belirtilmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0008).

Şeyh Ahmed Senusi 5 Ağustos 1924 tarihinde İsmet Paşa'ya yazdığı mektubunda hanesiyle ilgili problemi yeniden dile getirmiş, bazı şahıslar ikamet ettiğimiz konak önünde bağırarak “*göçmekliğimizi söylemektedirler*”, diye yazmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir misafirine karşı yapılan bu tecavüz karşısında, evden çıkmak ve ortada kalmak hükümetin şerefine uygun olmaz, diyerek bu muameleden dolayı çok mağdur ve üzgün olduğunu dile getirmiş ve bir çaresi varsa bu meselenin çözülmesini istemiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0055). 14 Ağustos 1924 tarihinde de ev sahibinin Mustafa Kemal'e mağduriyetini bildiren bir mektup yazdığı görülmektedir. Mektupta; varnızı yoğunuzu harcayarak geçimimizi sağlamak için aldığımız bahçe ve evde Şeyh Ahmed Senusi Hazretleri ikamet etmektedir. Bu nedenle her gün zarara uğruyoruz. Aylarca uğraştık çare bulamadık. Hümmetsizlik etmemek için mahkemeye başvurmadık ancak artık tahammülümüz kalmadı. Hakkımızı aramak için hangi makama başvuracağız? “*Kanûn adâlet tecelli etmeyecek ve bizler efrâd-ı milletten değilsek istirahatımızın netîcesinin*” bildirilmesini rica ediyorum, ifadeleri yer almaktadır. Mustafa Kemal meseleyi Başvekil İsmet Paşa'ya havale etmiştir. İsmet Paşa 18 Ağustos 1924 tarihinde Şeyh Ahmed Senusi'ye yazdığı cevabında; ikamet ettiği hane üzerinde tasarruf hakkının mülk sahibine ait olduğunu, mülk sahibinin tasarruf hakkından men edilmesinin kanunlara uygun olmadığını kendilerince de malum olduğunu belirterek istirahatini temin için gerekenlerin yapılmasının Mersin Vilayeti'ne bildirildiğini ifade etmiştir (BCA, 2017-03-28 (1) 0053).

Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'den ayrılacağı sıralarda İsmet Paşa'ya yazmış olduğu 22 Ekim 1924 tarihli mektubunda; bunun bir veda mektubu olduğunu belirterek, iki aydır gitmek için uğraştığını, fakat bu süreçte bazı meselelerin kendisini üzdüğünü dile getirmektedir. Bunlardan birinin ikamet ettiği ev ile ilgili olduğunu söyleyen Şeyh Ahmed Senusi, daha önce durumu size arz etmiştim fakat siz de hane sahiplerinin haklı olduğunu belirterek haneyi terk etmemi istemiştiniz fakat hiçbir şekilde başka ev bulunamadı ve ev sahiplerinden Türkiye'den ayrılana kadar kalmam konusunda ricada bulunmuştuk. Hane sahibi kıyaslanamaz derecede fahiş bir kira ücreti talep etti. İleri gelen şahıslarla meseleyi kendisiyle görüşmek üzere haber gönderildi fakat hala haber gelmedi. Bir de baktım ki mahkemeden çağrılıyorum, diyerek şaşkınlığını dile getirmiştir. Şeyh Ahmed Senusi, kendisinin gaspçı, saldırgan ya da hükümetin emirlerine isyan eden bir kişi olmadığını, hükümetin geçici bir misafiri olarak böyle bir muameleye maruz kalmaktan üzüntü duyduğunu dile getirmiş ve son günlerimi sahrada geçirsem de evden çıkacağım, sözleriyle sitemde bulunmuştur (BCA, 2017-03-28 (1) 0051).

Hariciye Vekâleti'ne 28 Haziran 1924 tarihinde gönderilen belgeye göre; İtalyanlar halen İstanbul'da Trablusgarplıların oluşturduğu gizli bir komitenin olduğuna inanmakta ve Türkiye Hükümeti'nin Trablusgarp'a fiilen maddi yardımda bulunduğu görüşünü kuvvetlendirerek vesayet elde etmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp mücahedesini teşvik ettiği, Mersin'de ikamet ettirilmesinin sebebinin de Trablusgarp ile muhabere ve oraya cephane vesaire gönderilmesini sağlamak

olduğu iddia edilmektedir (BOA, HR.İM. 109/48 (1924 07 02)). Şeyh Ahmed Senusi 5 Temmuz 1924'te Mustafa Kemal'e ve İsmet Paşa'ya hitaben yazdığı mektubunda bu konuya değinerek; “*Bu günlerde bazı müfşidler [bozan] çıkardıkları şâyialarda [söylenti] gıyâ biz Türkiye'den vatana gizlice cebe-hâne [cep-hane] ve zâbitân gönderiyormuşuz cidden müteessir [üzüntülü] oldum. Ahvâlimizin her bir noktası nezd-i fahûm-ânelerince bedîdârdır [sizcede malumdur] (...)* o zâbitler kimlerdir ve o kumandanların ismi yok mu?” sözleriyle iddiaların doğru olmadığını dile getirmektedir. Devamında da İtalya, İngiltere ve Fransa arasında Türkiye'ye karşı bazı ittifak girişimleri olduğunu haber vermektedir. Ardından İtalya tarafından kendisine casuslar gönderildiğini belirterek gönderilen bir casus hakkında uzun uzun bilgi vermektedir. Şeyh Ahmed Senusi bu casusun; İtalya mekteplerinde terbiye görmüş on dört on beş yaşlarında bir sabi olduğunu, kendisine göçmen çocuğu olduğunu söylediğini ve kendisine birtakım sorular yönelttiğini ve tavrından şüphelenilerek polise teslim edildiğini belirtmektedir. Şeyh Senusi, bu gencin kendisinin mal ve mülkü ile ilgili detaylı soruların yanı sıra, şu soruları sorduğunu yazmaktadır (BCA, 2017-03-28 (1) 0058-0059):

“*Şeyh Senusi'nin vatana gitmesini Türkiye Hükûmeti kabul eder mi? Ve-yâhûd belki diğ-er ecnebî bir hükûmetle vuku' bulacak harb dolayısıyla te'hîr eyler mi? Şayet ecnebî bir hükûmetle bir harb vuku'unda kendisini bir cephe veya bir kat'a riyâsetine ta'yîn edecekler mi? Hükûmet bugün kendisine asker tahsîs etmiş midir; ne kadardır ve nerededir?*”

Şeyh Ahmed Senusi yine aynı mektubunda İtalyanların beş altı ay önce kendisine sulh teklifinde bulduklarını ve kendisinin bu teklifi reddettiğini ifade ettikten sonra, vatanına dönmek için Mısır Kralı'na başvurduğunu, Kralın ise “*Ahmed Şerif Senusi'ye yazınız ki İtalyanlarla sulh yapmadıkça Mısır'a dâhîlî kabil değildir*” şeklinde cevap verdiğini belirtmektedir. Burada İtalya'nın Şeyh Ahmed Senusi'nin Bingazi'ye dönmesine engel olmak için her yolu denediğini ve Mısır Kralını etkisi altına aldığı görülmektedir. Şeyh Ahmed Senusi, senelerdir ailesinden ve vatanından ayrı kalması, sürekli Trablusgarp'taki mücahitler tarafından davet edilmesi ve masrafları nedeniyle Türkiye Devleti hazinesini zarara uğratması gibi nedenlerle İtalyanlarla sulh müzakeresini kabul etmek durumunda kaldığını söylemiş, sulh görüşmesi için birtakım şartlar öne sürdüğünü fakat bunların İtalyanlarca kesinlikle kabul görmeyeceğini düşündüğünü de belirtmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi, 5 Temmuz 1924'te Mustafa Kemal'e hitaben yazdığı bir mektubu 6 Temmuz 1924 tarihinde aynen İsmet Bey'e göndermiştir. Bu mektupta; daha önce İtalyanların sulh için kendisine gönderdikleri şahsı reddettiğini belirterek, Mısır Kralı Fuad'ın İtalyanlarla sulh yapmadıkça Mısır'a girmesinin mümkün olmadığı cevabını vermesi üzerine, mecburen bazı önemli şartlar dâhilinde olmak üzere sulh görüşmesi için vekâlet gönderdiğini, ancak İtalyanların bu şartlarını katiyen kabul edeceklerini zannetmediğini yazmaktadır. Sulha mecburiyetini de; uzun zamandır ailesinden ayrı kalmak, Trablusgarplı mücahitler tarafından sürekli dönmesi için davetler gönderilmesi ve milli hazineyi masrafa uğratmak ve bunun mahcubiyeti altında ezilmek olarak açıklamıştır. Devamında yine hamamlardan istifa-

de etmek ve göbeğinde meydana gelen fitnı ameliyat ettirmek maksadıyla Bursa'ya gitme niyetinde olduğunu söyleyerek, döndükten sonra veda için *“taraf-ı fahîm-ânelerine gelmek asıl emelimdir”*, bu ise *“re'y-i fahîm-ânelerine”* bağlıdır, *“mümkün olacağı takdirde kendimi bahtiyâr add ederim”*, demektedir (BCA.2017.03.28 (1) 0059; BCA.2017.03.28 (1) 0057). Şeyh Senusi daha önce veda için Ankara'ya gitmiş olsa da, belki de aradan bir yıl gibi uzun bir süre geçmiş olması nedeniyle, yeniden veda için Ankara'ya gitmek istediği görülmektedir.

Şeyh Ahmed Senusi, Mustafa Kemal'e gönderdiği 21 Ekim 1924 tarihli telgrafında; öntümüzdeki perşembe yahut ondan sonraki perşembe günü Medine'ye doğru hareketim kesinleşti diyerek vedasını içeren bir mektup takdim edileceğini yazmıştır (CA, 01016467-504). Telgraftaki bu ifadelerden Şeyh Ahmed Senusi'nin son vedasını yazı aracılığı ile yapacağı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni muhtemelen Şeyh Ahmed Senusi'nin rahatsızlığıdır.

Şeyh Ahmed Senusi'nin bu konuyla ilgili yazmış olduğu elimizde bulunan son mektubu 22 Ekim 1924 tarihinde İsmet Paşa'ya hitaben yazdığı mektuptur. Şeyh Ahmed Senusi mektubunda; bunun bir vedaname olduğunu, Kasım ayında mutlaka Türkiye'den ayrılacağını belirterek, *“çünkü hiçbir sûrette ikamet kabiliyeti kalmadığını hissettim”* diye eklemektedir. İki aydır Mısır'a gidebilmek için çok çaba sarf ettiğini, bunun için sürekli *“Mısır riêsâ [reisler] ve vüzerasıyla muhâbere”* halinde olduğunu belirterek, maksadının Mısır'a gizlice gitmek olduğunu belirterek, yayılırsa belki kabul edilmez ve tekrar Mısır sahillerinden geri çevrilirim diye korkuyorum, demektedir. İfadesine göre Şeyh Ahmed Senusi; Suriye üzerinden gitmek niyetinde değildir çünkü Suriye gazetelerinin dedikodu ve *“tatavalarından”* ve Ankara Hükümeti hakkında kötü zanda bulunmalarından korkmaktadır. Ancak çok zor durumda kalırsa Suriye üzerinden hareket etmek zorunda kalacağını söylemektedir. Mektubun sonunda ise *“hayırlı bir ilâve”* diyerek, şu ifadeler yer vermiştir (BCA.2017.03.28 (1) 0051):

“Şu önümüzdeki penc-şenbih günü Suriye tarikiyle hareket etmek niyetindeyim. Mümkün olmayacağı takdirde öbür penc-şenbih günü hareket ve Medîne-i münevver'e doğru azîmet azmindeyim kalblerimiz sizdedir: [...] Muhâberemiz devâm eder Gazî Paşa Hazretlerine selâmmun arzını ricâ ederim.”

Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 25 Ekim 1924 tarihli bir belgeye göre İtalyan Mösyö Montagna; Şeyh Ahmed Senusi'nin Mersin'den gitmek üzere olduğuna dair haberler aldıklarını, fakat daha önce Hükümetten Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye dâhilinde alıkonulacağına dair kendilerine teminat verildiğini hatırlatmıştır (BOA, HR.İM. 245/43 (1924 10 25)). İtalyanların bu tehditlerine rağmen Şeyh Ahmed Senusi 23 yahut 30 Ekim 1924 tarihinde Türkiye'yi terk etmiştir. *Tarsus* gazetesinin 6 Kasım 1924 tarihli sayısında, tarih ve kaynak belirtmeden; Şeyh Senusi'nin Mekke'ye *“muvâsalat”* ettiği haberi yer almaktadır. Ancak Şeyh Ahmed Senusi her ne kadar Mekke ve Medine'ye gitmek, oradan da memleketine dönmek amacıyla Türkiye'den ayrılmış olsa da, yabancı basında çıkan bir dizi habere göre 6 Kasım 1924 tarihinde Mekke'de olması pek mümkün görünmemektedir. *Tarsus* gazetesindeki haberde azimet (yola

çıkma) kelimesi yerine sehven muvasalat (varmak) kelimesi kullanılmış olmalıdır. *Northern Whig*'in 5 Kasım 1924 tarihli haberine göre Şeyh Ahmed Senusi; Necid Sultanı İbn Suud ve diğer Arap hükümdarlarıyla hilafetin geleceğini tartışmak amacıyla yola çıkmıştır. Aynı haberde Şeyh Ahmed Senusi'nin Suriye'yi ziyaret ettiği bildirilmektedir. *Belfast News-Letter*'in 12 Kasım 1924 tarihli haberine göre de Şeyh Ahmed Senusi Filistin'e gitmiştir ve buradan Necid'e gideceği tahmin edilmektedir. Yani 6 Kasım 1924 tarihinde henüz Hicaz bölgesine gitmemiştir. *Tarsus* gazetesinin haftada iki kez çıktığı da hesaba katılırsa bunun Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılışı ile ilgili bir haber olduğunu ve gecikmeli olarak verildiğini söylemek mümkündür.

İngiltere, Fransa ve İtalya Şeyh Ahmed Senusi'yi Türkiye'den ayrıldıktan sonra da rahat bırakmamış, bu devletlerin casusları Şeyh Ahmed Senusi ölene dek onu yakından takip etmeyi sürdürmüşlerdir.

Şeyh Ahmed Senusi Ekim 1924'te Türkiye'den ayrılmıştır. Türkiye'den ayrılışına kadar 25 Eylül 1922 tarihinden itibaren Tarsus'ta, 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren de Mersin'de ikamet etmiştir. Şeyh Ahmed Senusi Tarsus ve Mersin'de ikamet ettiği dönemde, zaman zaman Konya, Ankara, Diyarbakır, Mısır gibi farklı yerlere seyahatler yapmaya devam etmiştir (*Öğüt*, 7.12.1922, s. 4; *Yenigün*, 8.12.1922, s. 1; *Yenigün*, 19.1.1923, s. 2; *Yenigün*, 21.1.1923, s. 3; *Yenigün*, 9.10.1923, s. 1). Ancak Milli Mücadele'nin sona ermiş olması nedeniyle eskisi kadar aktif olmadığı, dolayısıyla da ulusal basındaki haberlere çok fazla konu olmadığı görülmektedir. Yerel gazetelerin nüshalarının tam olarak günümüze ulaşmaması nedeniyle de bölgedeki faaliyetleri hakkında pek fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnızca 22 Ekim 1923 tarihli *Tarsus* gazetesinde, 18 Ekim 1922 Cuma günü Şeyh Ahmed Senusi'nin Mersin Yeni Camii'de Mevlid-i Şerif tilavet ettiği ve sonrasında TBMM Hükümetine ve İslam âlemine hayırlı dualar ettiği bilgisine rastlanmıştır.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den Ayrılış Nedeni İle İlgili İddialar

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılış nedeni ile ilgili farklı iddialar vardır. Birincisi, zaten Milli Mücadele'nin sona ermesinden sonra ona ihtiyacı kalmayan Ankara Hükümeti'nin İtalyanların baskısı üzerine Şeyh Ahmed Senusi'yi Türkiye'den gönderdiği iddiasıdır. İkinci iddia, Şeyh Ahmed Senusi'nin gizlice Osmanlı hanedan mensuplarıyla iletişim kurduğu gerekçesiyle TBMM tarafından alınan kararla Türkiye'den çıkarılmış olduğudur. Diğer bir iddia ise Hilafetin ve saltanatın kaldırılmasından dolayı uğradığı hayal kırıklığı olduğu yönündedir.

Ankara Hükümeti'nin İtalyanların baskısı sonucunda Şeyh Ahmed Senusi'yi Türkiye'den gönderdiği yönündeki iddialar (Bu yöndeki iddialar için bkz. Özköse, 2000a, s. 79; Özköse, 2000b, s. 78) gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü İtalyanlar kontrol altına almaya çalıştıkları Trablusgarp'ta, Senusiler'in Şeyh Ahmed Senusi önderliğinde uzun yıllar süren direnişlerini gördükten sonra Şeyh Ahmed Senusi'nin Senusiye tarikatının mensuplarına manevi etkisiyle verdiği direnme gücünden çekindikleri için Türkiye

Hükümeti'nden Şeyh Ahmed Senusi'nin Trablusgarp'a dönmemesi için Türkiye'den ayrılmasına müsaa-de edilmemesi yönünde talepte bulunmuşlardır. Hatta bunun için Şeyh Ahmed Senusi'nin masraflarını karşılamayı dahi teklif etmişlerdir (*BOA, HR.İM.* 20/67 (1923 08 04); *BOA, HR.İM.* 22/65 (1923 11 01); *BOA, HR.İM.* 245/43 (1924 10 25)). Yine daha önce de bahsedildiği üzere, Şeyh Ahmed Senusi Türki-ye'den ayrılmadan hemen önce, İtalyan Mösyö Montagna; Şeyh Ahmed Senusi'nin Mersin'den gitmek üzere olduğuna dair haberler aldıklarını ve daha önce Türkiye Hükümeti tarafından Şeyh Ahmed Senu-si'nin Türkiye dâhilinde alıkonulacağına dair kendilerine teminat verildiğini hatırlatmıştır (*BOA, HR.İM.* 245/43 (1924 10 25)). Bu nedenle Türkiye Hükümetine, Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den gönderil-mesi yönünde baskı yapmaları mümkün değildir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı hanedanı üyeleriyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle hükümet tara-fından alınan kararla Türkiye'den çıkarıldığına dair iddia⁷ da bulunanlardan biri, Kadir Özköse'dir. Özkö-se, doktora tezinde ve daha sonra bir kitabında şu ifadelere yer vermiştir:

“Lozan Antlaşması'ndan sonra, Türkiye'de ikameti, İtalyanlar'ı rahatsız etti. Bu tarihten sonra, Senusi'ye dost olanlar ondan kurtulmanın fırsatını kollamaya başladı. T.C. hükü-meti onu eskisi gibi pek ağırlamak niyetinde değildi. Hükümet tarafından, Seyyid Ahmed eş-Şerif'in Osmanlı Hanedanı üyeleri ile yakın temas içerisinde bulunduğu gerekçesiyle Türkiye'den ayrılmasına karar verildi.”

Özköse bu bilgiyi verdikten sonra dipnotta şu açıklamayı yapmıştır (Özköse, 2000a, s. 79, 135-136; Özköse, 2000b, s. 78):

“Bu yargıya varılmasına sebep teşkil eden olay şu münvaldeydi: T.C. uyruklu bir müridi Seyyid Ahmed eş-Şerif'i ziyaret eder. Beyrut'a gideceğini söyleyerek kendisinden helallik diler. Seyyid Ahmed eş-Şerif, Beyrut'ta bulunan Sultan II. Abdülhamid Han'ın büyük oğlu Emir Selim Efendi'yi ziyaret etmesini söyler. Emir Selim Efendi'ye iletmek üzere bir de mektup verir. Mektubunda uzun süre kendisiyle mektuplaşamama hususundaki özrüni bildirir. Sürgünde bulunan Emir Selim Efendi'ye hitaben, tavsiye niteliğinde sabır ayetle-rini sunar. “Allah sabredenlerle beraberdir.” (Enfal, 8/46) ayetiyle mektubuna son verir. Mersin'den ayrılan genç, Adana ile Halep yolu üzerinde Türk sınır muhafızları tarafın-dan yakalanır. Üzeri arandığında, cebindeki mektup bulunur ve Ankara'ya götürülür. Ankara'da hapsedilen bu gence, şiddet kullanılınca, Emir Selim Efendi'yi ziyaret etme niyetiyle, bu mektubu kendilerine Seyyid Ahmed eş-Şerif'in verdiğini söyler.”

⁷ Özköse, 2000a, s. 79; Özköse, 2000b, s. 78; Azamat, 2009, s. 529. Orhan Koloğlu eserinde; bu iddiaların kayna-ğı olarak Hayrüddin ez-Zirikli'nin *el-A'lâm* adlı eserini göstermiştir. Bkz. Hayrüddin ez-Zirikli, 2002, s. 135. Koloğlu bu iddiada bulunanların bunu kanıtlayacak herhangi bir belge sunamadıklarını belirterek, bu iddiala-rın mesnedsiz olduğunu vurgulamıştır. Bkz. Koloğlu, 1981, 149. Ancak Zirikli'nin eserinde böyle bir iddiaya rastlanamamıştır. Kötü bir çeviriden kaynaklanan yanlış anlaşılma dolayısıyla bu yönde bir çıkarım yapılmış olabilir.

Özköse dipnottaki bu açıklamasından sonra ise kaynak olarak Kadir Mısıroğlu'nun *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler* isimli kitabına atıf yapmıştır. Ancak Mısıroğlu'nun çalışmasında böyle bir bilgi yoktur.⁸ Ancak Özköse'nin Türkçe çevirisini yapmış olduğu bir eserde benzer ifadeler vardır. Nicola Ziadeh'in kaleme aldığı kitapta; 1926 yılında Atatürk'ün Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı ailesine yakınlık göstermesi ya da hilafeti gerçekleştirmek istemesinden kuşkulandığı için, Şeyh Ahmed Senusi'den Türkiye'yi terk etmesini istediği bilgisi yer almaktadır (Ziadeh, 1958, s. 71). Ancak yazar bu bilginin kaynağını belirtmemiştir.

Böyle bir bilgiye ulaşmak için ilk akla gelen güvenilir kaynak arşiv belgeleri ve *TBMM Zabıt Cerideleri*'dir. Ancak yapılan taramalar sonucunda ne arşiv belgelerinde ne de *Zabıt Cerideleri*'nde bu konuyla ilgili herhangi bir bilgi yer almadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yerli ve yabancı basında da bu konuyla ilgili hiçbir habere rastlanmamıştır.

Özköse'nin dipnotta yapmış olduğu açıklamaya gelince, bahsedilen genç, İbrahim Edhem (İbrahim Edhem hakkında geniş bilgi için bkz. Ortak, 2016) isminde bir vaizdir. İbrahim Edhem, Şeyh Said İsyaniyla bağlantılı olarak, irticai faaliyet ve halkı isyana teşvik suçlarıyla Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idama mahkûm edilmiştir. Tutuklandığı sırada yanında bulunan ve Şeyh Ahmed Senusi tarafından Şehzade Selim Efendi'ye hitaben yazıldığı iddia edilen bir mektup da mahkemede delil olarak kullanılmıştır. Ne yazık ki bu mektubun tam içeriğine, henüz mahkeme evraklarının ilgili kısmı tasnif edilmediğinden, ulaşmak mümkün değildir. Mektubun içeriği ile ilgili kısmi bilgilere yalnızca mahkemeyi takip eden gazeteler ve yayınlanan Şark İstiklal Mahkemesi karar ve zabıtlarından ulaşılabilmektedir.

İbrahim Edhem'in mahkemedeki sorgulaması sırasında mektup ile ilgili diyaloglar şu şekilde gerçekleşmiştir: Şeyh Ahmed Senusi'yi ne maksatla ziyaret ettiği sorulunca, “*Mısır'a tahsile gideceğimden kendisinden bir tavsiye istedim.*” cevabını vermiş, “*Kime tavsiye istediniz?*” sorusuna ise: “*Tavsiyeyi kime yazacağını tahsis etmedim. Kendisi Abdülhamid'in oğlu Selim Efendi'ye yazdı.*” denmiştir. Daha sonra Mehmed Selim Efendi'nin o sırada nerede olduğu sorulmuş, İbrahim Edhem Şam'da olduğunu söyleyince, “*Sen Mısır'a gidiyorsun o Şam'da?*” diye ifadesindeki çelişki sorulunca, Selim Efendi'nin Mısır'daki tanıdıklarına tavsiye yazması için olduğunu belirtmiştir (*Vakit*, 15.7.1925, s.2).

Mahkeme esnasında mektubun içeriğinde: “*Bu zât geldi, ârzû ve gayesi fikrimize muvâfıktır; kendisine icâb eden muâvenet ve nezâreti ifâ buyurunuz*”, “*Mücâdele eden, hilâfet hakkında kitap yazan bir adamdır*”, “*Biz İbrahim Edhem'in fikirlerini öğrendikten sonra sizin yanınıza gitmesini muvâfık bulduk. Siz de tanımış olursunuz.*” şeklinde ifadeler geçtiği söylenmiştir (*İkdam*, 6.7.1925, s. 3; *İkdam*, 7.7.1925, s. 1; *Vakit*, 6.7.1925, s. 3; *Vakit*, 15.7.1925, s. 2).

Sonuç olarak mahkeme, 7 Temmuz 1925 tarihinde İbrahim Edhem'i, Şeyh Ahmed Senusi'nin

⁸ Kitabında bu konuyla ilgili bir bilgi olsa bile Mısıroğlu, tarihçi ve akademisyen olmadığı gibi güvenilir bir müellif de olmadığı için, çalışmasının akademik bir çalışmada kaynak olarak gösterilmesi doğru değildir.

vatana ihanetten dolayı milli sınırlar dışına çıkarılan eski şehzadelerden Selim'e hitaben yazdığı “*şekl-i hükümeti yıkmak maksadını müstehdif* [hedefleyen] *mektûb*”u alarak Adana, Urfa, Besni, Malatya, Elazığ ve Diyarbakır'a kadar seyahat ederek, halkı isyana teşvik ve şekl-i hükümeti yıkmayı amaçladığı anlaşıldığından Ceza Kanunu'nun 45. Maddesi'nin bu tür fiillerle ilgili fırkası delaletiyle birinci babının birinci faslına müzeyyel madde-i kanuniye ahkâmına tevfikan idamına müttefik karar verilmiştir, ifadeleriyle idama mahkûm etmiştir (*İkdam*, 7.7.1925, s. 1; *Vakit*, 7.7.1925, s.3; Akyürekli, 2013, s.102-104).

Mektup elimizde olmadığı için içeriğinde gerçekten hükümet şeklini yıkmak üzere isyanı teşvik edecek unsurlar olup olmadığı bilinmemektedir. Aslında burada İbrahim Edhem'in mektubu ne yönde kullandığı değil de Şeyh Ahmed Senusi'nin mektubu hangi niyetle yazmış olduğu önemlidir. Çünkü Mahkeme heyetinin Arapça olan mektubun içinden çekip aldıkları kısımlar dışında ne içerdiği bilinmiyor. Zira Şeyh Ahmed Senusi bu mektubu sâfiyane duygularla İbrahim Edhem'e inanıp itimat ederek gerçekten ilim tahsili için bir tavsiye mektubu olarak kaleme almış olabilir. Bu noktada bir diğer husus olarak İstiklal Mahkemeleri'nin yargılama ve karar alma şekli de hesaba katılmalıdır. Devletin gücünü ve otoritesini vurgulamak için çoğu kez menfi tavırlarla ve yetersiz delillerle, hafif suçlar için bile idam veya ağır cezalar verdikleri görülmektedir (Akyürekli, 2013, s. 23-25, 35).

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den hanedan mensupları ile olan ilişkisi nedeniyle çıkarılması hususuna dönecek olursak, İbrahim Edhem, Şeyh Said isyanına destek olduğu gerekçesi ile Şark İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Şeyh Said isyanı 1925 senesi Şubat-Nisan ayları arasında cereyan etmiştir. Şark İstiklal Mahkemeleri de 7 Nisan 1925'te Şeyh Said Ayaklanması ile ilgili yargılamaları yapmak üzere kurulmuştur. Şeyh Ahmed Senusi ise 1924 Ekim ayında Türkiye'den ayrılmıştır (CA, 01016467-504). Dolayısıyla Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılmasının bu mektupla ilgisi olması mümkün görünmemektedir.

Ayrıca Şeyh Senusi ve Mustafa Kemal arasındaki yazışmaları incelediğimizde, Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrıldığı tarihe kadar mektuplarında sürekli Mustafa Kemal'e karşı minnetini ve sadakatini dile getirdiğini ve karşılıklı yazışmalarında aralarında farklı bir samimiyet olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazışmalarda Şeyh Ahmed Senusi'nin memleketine dönme isteğini de sürekli dile getirdiği, bunun için Mustafa Kemal'den müsaade istediği görülmektedir. Ancak İtalyanlar Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılmasını istemediği için güvenlik nedeniyle ülkesine dönmesi uzun müddet mümkün olmamıştır. Mustafa Kemal İtalyanların baskılarına rağmen gitmesi için müsaade edip, memleketine dönmesi için elinden geleni yapacağını söyledikten sonra ise Şeyh Ahmed Senusi, sürekli, Mustafa Kemal'in yanına giderek kendisiyle vedalaşmak istediğini belirtmiştir (CA, 01020020; CA, 01003701-37; CA, 01003701-36; BCA. 2017. 03.28. (1) 0036). Sonunda Şeyh Ahmed Senusi vedalaşmak için Ankara'ya giderek Mustafa Kemal ile görüşmüştür (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12.9.1923, s. 2). Ancak çeşitli imkânsızlıklardan dolayı süreç uzamış Şeyh Ahmed Senusi'nin gitmesi zaman almıştır. Bu nedenle gitmeden önce Mustafa Kemal ile tekrar görüşmek istemişse de rahatsızlığı nedeniyle bu mümkün olmayınca, İsmet Paşa

ve Mustafa Kemal'e birer veda mektubu göndermiştir (BCA.2017.03.28 (1) 0059; BCA.2017.03.28 (1) 0057; BCA.2017.03.28 (1) 0051). Bu yazışmaların hiçbirinde Şeyh Ahmed Senusi'nin "hanedan mensupları ile ilişkisi ve bu nedenle yurttan ayrılması yönünde karar" alındığına dair bir emare yoktur. Ne Mustafa Kemal'de ne de Şeyh Ahmed Senusi'de herhangi bir kırgınlık belirtisi yoktur.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılması ile ilgili diğer bir iddia olan hilafet ve saltanatın kaldırılması dolayısıyla hayal kırıklığına uğrayarak Türkiye'den ayrıldığı (Davison, 1990, s.222; Mısıroğlu, 1992, s. 332) doğru değildir. Çünkü Şeyh Ahmed Senusi'nin önce, hilafet ve saltanat makamlarının birbirinden ayrılması ve saltanatın kaldırılması ve hükümet yetkisinin TBMM'ye devredilmesi, sonra da hilafetin kaldırılması konularında yapmış olduğu açıklamalar mevcuttur. Celal Nuri (İleri)'nin kendisiyle yaptığı röportajda (Yenigün, 21.1.1923, s. 3.) Şeyh Ahmed Senusi;

"Hüküm sahibi-i kuvvet olanındır. Türkiye Büyük Millet Meclisi a'dâ'-yı [düşmanlar] muhtelifeye karşı müdâfaada bulunup mülk-i İslâm'ı istilâ'dan kurtardığından meşrûiyeti her türlü şâibenin fevkindedir. (...) Milletın meclisinin ser-kârında [başında] bulunan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin bu mücâhede-i [din düşmanlarıyla savaşma] millîyye ve dîniyyelerini mîzân-ı şer' [şeriat ölçüsünde] ile takvîm [biçimlendirerek] edip müşârun-ileyhîn ve meclisin tedvîn buyurduğu şer' ve meşverete muvâfık olan bu usûl haricinde bir mütâlaa yürütülmesinin mugayir-i diyânet olacağı"

ve bir süre sonra verdiği başka bir demecinde (Varlık, 4.10.1923 s. 2; Yenigün, 19.9.1923 s. 2.):

"Halîfe hazretlerinden hükûmet salâhiyyetinin feshine gelince; benim fikrimce bu fesh keyfiyyeti halîfenin mevkîini bütün âlem-i İslâm nazarında yükseltmiş, pek kuvvetlendirmişti. Çünkü şimdi makam-ı hilâfetin hiçbir milletle alâkası kalmamış olduğundan bütün âlem-i İslâm'ın hakikaten dinî ve ruhanî mal-ı müştereke olmuştur."

şeklindeki sözleriyle saltanatın kaldırılarak yetkilerinin Meclise devredilmesini haklı bulduğunu ifade etmiştir.

Yenigün'ün 27 Mart 1924 tarihli haberinde gazete muhabiri, hilafetin kaldırılması kararının Mersin'e ulaşmasının ardından Şeyh Ahmed Senusi'nin Mevlid-i Şerif kıraat ettirerek muhacirlere bir ziyafet verdiğini bildirmektedir. Ayrıca Şeyh Ahmed Senusi'nin, gazete muhabirinin, bazı İzmir gazetelerinde yer alan İzmir'e giderek orada bir hilafet kongresi gerçekleştireceği yönündeki iddiaları sorması üzerine:

"Herkes bilir ki Burusa'dan vatanı kuvvetli bir îmân ile müdâfaaya âzim eden Kuvâ-yi Millîyye'ye iltihâk [katılma] için çıktım. Serpilen nifâk ve şıkakan [ihtilaf] elden geldiği kadar izâlesi için bütün mesâîmi sarf ettim. Bu mühimm ve mahdûd vazife ile iştigal benim için kâfi idi. Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ ederim ki bu hizmetim de dîn ve vatan selâmetinden başka hiçbir maksad ve ârzûya tâbi' olmaksızın nihâyet bulmuştur. Benim

bundan sonra ale'd-devâm duâ'dan başka bir vazîfem kalmamıştır. Bu memlekette ikametim ise, sırf Türkiye Reîs-i Cumhûr'u Gazî Paşa Hazretleri'nin bir misâfiri olmaktan ibârettir."

sözleriyle yanıt vererek hilafet ile ilgili bir gayesinin olmadığını beyan etmiştir (*Yeniğün*, 27.3.1924, s. 1).

Görüldüğü üzere Şeyh Ahmed Senusi'nin hilafet ve saltanatın kaldırılması hususlarında herhangi bir muhalefeti, bir hayal kırıklığı söz konusu olmadığı, fiillerinden ve sözlerinden açıkça anlaşılmalıdır.

Sonuç

Şeyh Ahmed Senusi, Kuzey Afrika merkezli Senusi'ye tarikatının üçüncü şeyhidir. 1902 yılında tarikatın başına geçmiş, emperyal devletlere karşı uzun yıllar mücadele vermiştir. 1918'de İttihad-ı İslam siyaseti çerçevesinde İstanbul'a davet edilmiştir. İslam dünyasını dolaşarak, Müslümanları emperyalizme karşı harekete geçirmek ve Osmanlı halifesi etrafında bir İslam birliği tesis etmek gayesiyle İstanbul'a gelen Şeyh Ahmed Senusi, padişah VI. Mehmed Vahdeddin bu projeye onay vermeyince memleketine dönmek istemiştir. İtalyanlar memleketine dönmesine izin vermemiş, Şeyh Ahmed Senusi de bir süre sonra aynı emellerle Milli Mücadele'ye dahil olmuş ve Anadolu'da Ankara Hükümeti lehine faaliyetlerde bulunmuştur.

Şeyh Ahmed Senusi, Elcezire bölgesinde bulunduğu sırada memurlarla arasında birtakım olumsuzluklar yaşanmış ve bu nedenle Adana'ya yerleşmek istemiştir. Adana'ya yerleşmek istemesinin nedeni muhtemelen alıskın olduğu iklim şartlarına daha yakın olmasıdır. Daha önce de Anadolu'da bazı şehirlerde iklim şartlarına uyum sorunu yaşamış ve rahatsızlanmıştır.

Şeyh Ahmed Senusi Adana'ya gelmiş ancak burada kendisine uygun bir ev bulunamamış bu nedenle 25 Eylül 1922 tarihinden itibaren yakındaki Tarsus bölgesine yerleştirilmiştir. Bir müddet Tarsus'ta kalan Şeyh Ahmed Senusi Tarsus'un havasına da uyum sağlayamamış ve 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren de Mersin'de ikamet etmiştir.

Şeyh Ahmed Senusi'nin Türkiye'den ayrılışı ile ilgili olarak; "*Ankara Hükümeti'nin İtalyanların baskısı sonucunda Şeyh Ahmed Senusi'yi Türkiye'den gönderdiği*", "*Şeyh Ahmed Senusi'nin Osmanlı hanedanı üyeleriyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle hükümet tarafından alınan kararla Türkiye'den çıkarıldığı*", ya da "*hilafet ve saltanatın kaldırılması dolayısıyla hayal kırıklığına uğrayarak Türkiye'den ayrıldığı*" yönündeki iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Peki, Şeyh Ahmed Senusi Türkiye'den neden ayrılmıştır?

Şeyh Ahmed Senusi, İstanbul'a geldikten sonra, İslam memleketlerini dolaşarak İslam birliğini tesis etme projesi akim kaldığı andan itibaren ülkesine dönmek istemiş, fakat İtalyanlar buna izin vermemiştir. Şeyh Ahmed Senusi, emperyalizme karşı duruşu ve İslam ülkelerinin bağımsızlığı yönündeki düşünceleri nedeniyle Milli Mücadele'yi haklı görmüş ve desteklemiştir. Ancak Milli Mücadele'nin başarıya

ulaşması sonucunda misyonunu tamamlamıştır. Uzun yıllar memleketine gidememiş, ailesine ve memleketine hasret kalmıştır. Annesinin vefatından sonra ailesinin işleriyle ilgilenecek kimse olmadığı için ailesi ekonomik ve diğer birçok konuda sıkıntı çekmiştir. Türkiye'deki iklim şartları bünyesine yaramamış, bununla ilgili rahatsızlıkları had safhaya ulaşmıştır. Buna bir de hane sıkıntısı çekmesi, mahkemeye verilmesi ve bazı yerlerde kendisine itibar gösterilmemesi gibi durumlardan dolayı yaşadığı kırgınlıklar eklenmiştir. Ayrıca kutsal topraklara gitmeyi de çok arzu etmektedir. Bu nedenlerle her türlü engele rağmen önce kutsal topraklara oradan da memleketine dönmek için hayli çaba sarf etmiştir. En sonunda büyük ihtimalle 30 Ekim 1924 tarihinde Türkiye'den ayrılmıştır. Türkiye'den ayrıldıktan sonra bir müddet Suriye'de kalan, ardından da Filistin'e ve son olarak Mekke'ye giden Şeyh Ahmed Senusi, burada sakin bir hayat sürmüştü ve 10 Mart 1933'te vefat etmiştir.

Kaynakça

- [1] CA, 01003701-1
- [2] CA, 01003701-2
- [3] CA, 01003701-6
- [4] CA, 01003701-7
- [5] CA, 01003701-8
- [6] CA, 01003701-12
- [7] CA, 01003701-13
- [8] CA, 01003701-14
- [9] CA, 01003701-15
- [10] CA, 01003701-22
- [11] CA, 01003701-23
- [12] CA, 01003701-25
- [13] CA, 01003701-26
- [14] CA, 01003701-27
- [15] CA, 01003701-33
- [16] CA, 01003701-35
- [17] CA, 01003701-36
- [18] CA, 01003701-37
- [19] CA, 01003701-39
- [20] CA, 01003701-40
- [21] CA, 01016467-504
- [22] CA, 01020020
- [23] BCA, 2017-03-28 (1) 0006
- [24] BCA, 2017-03-28 (1) 0007
- [25] BCA, 2017-03-28 (1) 0008

- [26] BCA, 2017-03-28 (1) 0009
[27] BCA, 2017-03-28 (1) 0014
[28] BCA, 2017-03-28 (1) 0017
[29] BCA, 2017-03-28 (1) 0024
[30] BCA, 2017-03-28 (1) 0025
[31] BCA, 2017-03-28 (1) 0028
[32] BCA, 2017-03-28 (1) 0034
[33] BCA, 2017-03-28 (1) 0035
[34] BCA, 2017-03-28 (1) 0036
[35] BCA, 2017-03-28 (1) 0040
[36] BCA, 2017-03-28 (1) 0043
[37] BCA, 2017-03-28 (1) 0051
[38] BCA, 2017-03-28 (1) 0053
[39] BCA, 2017-03-28 (1) 0055
[40] BCA, 2017-03-28 (1) 0057;
[41] BCA, 2017-03-28 (1) 0058
[42] BCA, 2017-03-28 (1) 0059.
[43] BOA, HR.İM. 20/67 (1923 08 04)
[44] BOA, HR.İM. 22/65 (1923 11 01)
[45] BOA, HR.İM. 109/48 (1924 07 02)
[46] BOA, HR.İM. 245/43 (1924 10 25)
[47] ATASE, ISH, 1543-107ae
[48] ATASE, ISH, 1548-21
[49] ATASE, ISH, 1548-21ab
[50] ATASE, ISH, 1611-56aa
[51] *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.3, 22 Temmuz 1922.

- [52] *Milli Kütüphane, ATA RÖP* 1994 DD 134
- [53] *Belfast News-Letter*, 12 Kasım 1924.
- [54] *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Mart 1923.
- [55] *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Mart 1923.
- [56] *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1923.
- [57] *İkdam*, 6 Temmuz 1925.
- [58] *İkdam*, 7 Temmuz 1925.
- [59] *Northern Whig*, 5 Kasım 1924.
- [60] *Öğüt*, 7 Aralık, 1922.
- [61] *Tarsus*, 22 Ekim 1923.
- [62] *Tarsus*, 6 Kasım 1924.
- [63] *Vakit*, 6 Temmuz 1925.
- [64] *Vakit*, 7 Temmuz 1925.
- [65] *Vakit*, 15 Temmuz 1925.
- [66] *Varlık*, 4 Ekim 1923.
- [67] *Varlık*, 15 Kasım 1923.
- [68] *Yenigün*, 8 Aralık 1922.
- [69] *Yenigün*, 19 Ocak 1923.
- [70] *Yenigün*, 21 Ocak 1923.
- [71] *Yenigün*, 19 Eylül 1923.
- [72] *Yenigün*, 9 Ekim 1923.
- [73] *Yenigün*, 11 Ekim 1923.
- [74] *Yenigün*, 27 Mart 1924.
- [75] Akyürekli, Mahmut (2013), *Şark İstiklal Mahkemesi 1925-1927*, Kitap Yay., İstanbul.
- [76] Artuç, Nevzat (2013), *İttihatçı Senusi İlişkileri (1908-1918)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- [77] Azamat, Nihat (2009), “Senusi, Ahmed Şerif” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,

C. 36, İstanbul.

- [78] Davison, Roderic H(1990), *Essays in Ottoman and Turkish History 1774-1923: The Impact of the West*, University of Texas Press.
- [79] Ertürk, Hüsamettin(2016), *İki Devrin Perde Arkası, (Röp. Samih Nafiz Tansu)*, İlgı Kültür Sanat, İstanbul.
- [80] Hayrüddin ez-Zirikli(2002), *Ahmed eş-Şerif es-Senusi*, el-A'lâm, C. 1.
- [81] Koloğlu, Orhan(1981), *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı Lider: Ahmed Şerif Süleyman Baruni*, Ankara.
- [82] Mırsıroğlu, Kadir(1992), *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler*, Sebil Yay., İstanbul.
- [83] Ortak, Şaban(2016), "Vaiz İbrahim Ethem Efendi'nin İstiklal Mahkemeleri'nde Yargılanması", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 2, Aralık (51-81)
- [84] Özköse, Kadir(2000a) *Muhammed Senusi: Hayatı, Eserleri, Hareketi*, İnsan Yay., İstanbul.
- [85] Özköse, Kadir(2000b), *Senusi Hareketi ve Tesirleri*, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- [86] Pınar, Mehmet(2018), *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat (1923-1950)*, Hperlink Yay., İstanbul.
- [87] Ziadeh, Nikola A(1958), *Samusiyyah: A Study of a Revivalist Movement in İslam*, E.J. Brill, Leiden (Netherlands).
- [88] <http://wowturkey.com>
- [89] <http://www.isteataturk.com>